REFLEXE LINGVISTICE ALE FRANCOFONIEI ŞI FRANCOFILIEI ÎN CORESPONDENŢA INTELECTUALILOR ROMÂNI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

COSMINA LUNGOCI

Cuvinte-cheie: *francofonie, francofilie, corespondenţe, limba franceză*

Dacă ar fi să ne situăm doar în plan literar, putem remarca faptul că legăturile literaturii române cu Franţa sunt multiple. Volume de memorii, corespondenţe, relatări de călătorie, unele texte aparţinând dramaturgiei româneşti din secolul al XIX-lea aduc mereu această ţară în peisajul cultural şi literar românesc. Aceste scrieri sunt, fără îndoială, documente ilustrative ale relaţiilor româno-franceze, ale francofoniei şi francofiliei intelectualilor români din epoca precizată.

Întrucât franceza devenise o limbă destul de familiară în veacul al XIX-lea, aceasta începea să împartă cu limba română şi terenul literaturii memorialistice în general, al corespondenţei particulare, în mod special, dovadă fiind arhivele care au păstrat numeroase scrisori personale în limba franceză. Este şi aceasta o formă de francofonie şi nu dintre cele marginale, „chiar dacă este vorba de o franceză rămasă în sertarele mobilelor «secrétaire»”[1]. Ceea ce ne propunem în articolul de faţă este să realizăm o scurtă incursiune în corespondenţa intelectualilor români din secolul al XIX-lea, prin analiza unor fragmente ilustrative care, prin referinţele la Franţa şi poporul francez permit identificarea francofoniei şi francofiliei acestora.

[1] Sultana Craia, *Francofonie şi francofilie la români*, Bucureşti, Editura Demiurg, 1995, p. 81.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

În corespondenţa oamenilor de cultură români din secolul al XIX-lea, cel mai adesea apare evocat **Parisul**, oraş în care domină eleganţa, frumosul la nivel arhitectural, peisagistic, artistic. Este imaginea pe care o conturează, printre alţii, Delavrancea: „Sunt singur în grădina Luxemburgului, citii câteva pagini din lucrarea lui Auguste Laugel, *La voix, l'oreille et la musique*. Mi s-a urât; e cu neputinţă să mai gândeşti când priveliştea din jur e atât de splendidă. Castanii sălbatici au înfrunzit de-un verde fraged, delicat; ramurile lor sure par însmărăldate în culori metalice când soarele scapă de sub nori şi le poleieşte cu lumina sa de aur. Perii şi merii din partea de horticultură sunt albi colilii – peste o mijeală de verde, închipuiţi-vă o spumă de lapte aruncată în bucle şi buchete.

Dar ceea ce mă mulţumeşte nu sunt nici îngânarea porumbeilor sălbatici, nici ceata vrăbiilor, nici cârdurile de copii ce se încurcă cu roate, hamuri, sfori de sărit – toate aceste nimicuri sunt bune împreună cu peisagiile pentru poeţi, ori pentru tot omul în unele momente poetice – pentru mine, azi, acum când vă scriu pe genunchi, mă mulţumeşte aproape pe deplin soarele căldicel, această atmosferă încropită şi această adiere de vânt încărcată de parfumul micşunelelor"[2]. Este un peisaj aproape paradisiac, în faţa căruia tânărul Delavrancea nu poate rămâne indiferent. Frumuseţea peisajului îi înceţoşează gândirea, doar privirea rămâne lucidă pentru a contempla împrejurimile. Peisajul trebuie consemnat, Delavrancea trebuie să vorbească şi altora despre el. Imaginile vizuale sunt foarte sugestive în acest sens, ca şi când cititorii l-ar vedea aievea. Ion Ghica are şi el nostalgia plimbărilor prin Paris, în timpul studenţiei, pe care le evocă în epistolele sale către Vasile Alecsandri: „Când eram student la Paris, vara, după ce-mi pregăteam lecţiile pentru a doua zi, apoi pe la miezul nopţii porneam pe jos d'acasă de lângă poarta Luxemburgului, de despre Şcoala de mine, şi mă duceam până

[2] Barbu Delavrancea, într-o scrisoare adresată Elenei Miller-Verghy, Paris, 1 aprilie 1883, în I.E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. V, „Junimea", Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1935, p. 390-391.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

la Tortoni, pe Boulevard des Italiens"[3]. Ceea ce este interesant (şi valabil şi la Delavrancea în „tabloul" citat) este faptul că, în ambele situaţii, cu excepţia numirii reperelor cadrului evocării (grădina Luxemburg, Boulevard des Italiens), elementele tabloului par, la prima vedere, a nu reprezenta specificităţi pariziene prin excelenţă. La Delavrancea, de exemplu, fie că vorbim de elementele naturale sau de detaliile metonimice ale prezenţei copiilor (roate, hamuri, sfori de sărit), acestea compun un tablou de o certă splendoare (o spune explicit autorul) dar care ar putea fi uşor superpozabil cu atâtea altele reprezentând acelaşi tip de decor de oriunde. Mai mult decât atât, splendoarea, sursă a vibraţiei iniţiale pe care ne-o mărturiseşte autorul, e selectiv redusă la căldura solară, la adierea îmbălsămată a vântului de primăvară, acestea fiind şi ele invariante ale evocărilor peisagistice. În realitate, ceea ce este semnificativ, atât pentru mesajul evocării, cât şi pentru analiza noastră, este faptul că dincolo de numitorii „portretistici" comuni, majoritatea spaţiali, există, în evocare, repere discursive fundamentale, explicitate, şi acestea, de autor („pentru mine, azi, acum când vă scriu pe genunchi"[4]), fără valenţele cărora, în mesajul evocării, nu ar fi posibilă identificarea sentimentului francofil. E vorba de reperele temporale **azi** (o zi de primăvară a sejurului parizian) şi **acum** (un moment privilegiat, când, aflat singur în grădina Luxemburg, autorul împărtăşeşte destinatarului său emoţia „atmosferei încropite"); de reperul modalităţii transmiterii mesajului – „vă scriu pe genunchi" – precizare discursivă semnificativă pentru dorinţa autorului de a-şi face neamânat destinatarul părtaş la fiorul francofil (exact în momentul şi în locul înfiripării acestuia). Aceste repere discursive, amplu desfăşurate în evocare, focalizează tocmai sentimentul francofil, mărturisit şi consemnat **azi** şi **acum**.

Remarcăm că, în general, în fragmentele memorialistice care descriu Parisul, francofilia intelectualilor români este redată în

[3] Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 185.

[4] Subliniem şi caracterul didactic al textului lui Delavrancea, în măsura în care ilustrează funcţiile limbajului din descrierea jakobsoniană a acestora.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

complexitatea valenţelor sale. Un alt exemplu, în contextul celor consemnate anterior, este reprezentat de perspectiva personală asupra capitalei franceze oferită de Nicolae Petraşcu: „Parisul care a fermecat totdeauna ochii şi sufletul a mii şi mii de oameni, m'a exaltat şi pe mine [...]. Mulţimea aceea de fiinţe omeneşti, de monumente, de rămăşiţe ale unui trecut strălucit, de aşezăminte mari şi de localuri de plăcere mă încântaseră, mă câştigaseră întreg. Avui parcă o revelaţie a altei lumi. Erau străzile şi grădinile lui? Era sufletul însuşi al Parisului, ospitalier şi elegant, care respiră din tot ce e în el, făptură, lucru, culoare, sunet? Era desfăşurarea aceea de arhitecturi artistice şi de perspective splendide? Erau locuitorii lui, oameni subţiri, în care circulă curente noi de idei, de pasiuni, de mode, de manii, de slăbiciuni? Nu ştiam nici eu. Era desigur acea taină a oraşului acesta, unic, care atrage la el atâta lume şi care, odată atrasă, rămâne îndrăgostită de el, regretă că-l părăseşte şi-l ţine minte toată viaţa"[5]. Francofilia autorului, admiraţia şi ataşamentul faţă de Oraşul Luminilor, este redată explicit prin sintagme deosebit de sugestive ale propriilor stări afective: „m-a fermecat", „m-a exaltat", „mă încântaseră", „mă câştigaseră întreg". Majoritatea virtuţilor generatoare de francofilie sunt invocate în imaginea descrisă: ospitalitatea şi eleganţa francezilor, bogăţia şi varietatea peisajelor şi monumentelor, prestigiul culturii şi civilizaţiei franceze, elemente de care au alimentat de-a lungul timpului acest sentiment.

Alături de elementele din sfera referinţelor directe la Franţa şi poporul francez care vin să justifice ataşamentul, simpatia, interesul românilor faţă de această ţară, faţă de oamenii care o locuiesc şi faţă de cultura şi civilizaţia care emanau din acest spaţiu, considerăm de mare importanţă să întregim acest tablou prin invocarea unor aspecte din sfera lingvistică. Aşadar, francofonia şi francofilia românilor este argumentată, la nivelul genului epistolar, şi prin opţiunea oamenilor de cultură de a redacta scrisorile, integral sau parţial, în limba franceză. Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Costache Negruzzi, Iacob Negruzzi ş.a. au scris cea mai mare parte a corespondenţei lor

[5] Nicolae Petraşcu, *Biografia mea*, în I.E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. VI, 1938, p. CLXX.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

în limba franceză, elevul Kogălniceanu[6] le scria în aceeaşi limbă surorilor lui, acesta pentru că, în secolul al XIX-lea, să fii intelectual şi să nu ştii atât de bine o limbă străină (în cazul celor menţionaţi, limba franceză) încât să vorbeşti şi să scrii la fel de uşor ca în limba maternă, adesea mai uşor, era un lucru neobişnuit[7]. Dacă nu era integral redactată în limba franceză, corespondenţa intelectualilor români era presărată cu maxime, creaţii lexicale după cuvinte franţuzeşti, sintagme, citate din scriitori francezi celebri. Oferim câteva exemple în acest sens: „À bon entendeur salut”[8]; „Une toute petite note gaie ne nuit jamais au paysage”[9]; „Le temps ne fait rien à la chose”[10]; „Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis”[11]; „Qui ne risque ne gagne pas”;[12] „Ce qui est trop mauvais pour être dit, on le chante”[13]. Uneori acestea sunt folosite cu ironie: „Acu am înţeles eu vorba lui V. Hugo: «Grands hommes, sachez mourir à temps», adică să nu moară în *la saison morte*, când nu e nimini în Bucureşti”[14]; sau, Ion Ghica, într-o scrisoare adresată lui Vasile Alecsandri: „Îmi venea să parodiez pe marele Corneille şi să zic: «La haine d'un grand homme est une recommandation des cieux»”[15]. Nu de puţine ori, formulele de deschidere a comunicării şi cele de încheiere, specifice structurii textului epistolar, sunt redactate, integral sau parţial, în limba franceză, în epistolele scrise în limba română: „Tout à vous”,

[6] Iată ce mărturisea Kogălniceanu, aflat la Berlin: „Acum am douăzeci de ani, sunt un om în vârstă; sunt opt ani de când învăţ limba franţuzească şi pot a mă făli că acum ştiu ceva în această limbă, încât nu am trebuinţă a învăţa gramatica sau a tălmăci din nemţeşte în franţuzeşte.” Mihail Kogălniceanu, *Scrisori din timpul studiilor*, Bucureşti, Editura Tipografiile Române Unite, S. A., f.a., p. 146.

[7] Cf. Ioana Pârvulescu, *În intimitatea secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005, p. 63.

[8] I.L. Caragiale, *Opere VII, Corespondenţă*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1942, p. 164.

[9] *Ibidem*, p. 203.

[10] *Ibidem*, p. 166.

[11] Ion Ghica, *op. cit.*, p. 76.

[12] Nicolae Volenti într-o scrisoare către Iacob C. Negruzzi, *Scrisori din anii 1877-1894*, în I.E. Torouţiu, G.H. Cardaş, *op. cit.*, vol. I, 1931, p. 289.

[13] *Ibidem*, p. 290.

[14] I.L. Caragiale, *op. cit*., p. 77.

[15] Ion Ghica, *op. cit.*, p. 140.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

„Tout à vous de coeur", „Vă sărut, cela va sans dire", „Al tău de coeur, de tout coeur", „Encore une fois, [...] ne m'oubliez pas"[16] etc. Regăsim, de asemenea, în scrisorile redactate în limba română, sintagme în franceză care continuă fraze începute în româneşte, această îmbinare a celor două limbi făcându-se într-o manieră aproape naturală, fără să altereze înţelegerea textului, procedeul vădind faptul că intelectualii români stăpâneau bine limba lui Voltaire la care apelau uneori pentru a reda mai sugestiv o idee, un sentiment sau o stare de spirit: „poate să viu pe la dv. *à la fortune du pot*"; „Nu prea am *le physique de l'emploi*"[17]; „Dacă *le bien être* nu e complect în curgerea zilnică, sunt momente de o nepreţuită valoare ca intensitate de impresie"[18]; „Această încredinţare din partea D-voastre îmi este cu atât mai plăcută, fiindcă o faceţi *malgré le procédé étrange* al susnumiţilor Domni."[19]

Incursiunea în sfera genului epistolar ne-a permis identificarea a trei modalităţi de revelare a francofoniei şi francofiliei în corespondenţa intelectualilor români din secolul al XIX-lea:

- prin referinţe directe la limba franceză, la elementele de cultură şi civilizaţie franceză;
- printr-o serie repere discursive care, în mod implicit, redau sentimentul francofil;
- prin argumente de natură lingvistică ce evidenţiază cunoaşterea, folosirea şi promovarea limbii franceze în Ţările Române.

Concluzionând, subliniem specificitatea genului epistolar, care cunoaşte o permanentă oscilare între obiectiv şi subiectiv. Coerenţa epistolelor rezidă, astfel, în perspectiva subiectivă a autorului care selectează, din infinitatea evocărilor posibile, doar aspectele care îl preocupă sau cu care intră în rezonanţă. În consecinţă, textele epistolelor şi ale scrierilor memorialistice, în general, sunt rezultatul

[16] I.L. Caragiale, *op. cit*., p. 81.
[17] Cf. I.L. Caragiale, *op. cit*., p. 183, 199.
[18] Cf. scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu către Nicolae Petraşcu, Roma, 19 oct. 1889, în vol. I.E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 143.
[19] Cf. scrisoarea lui Dimitrie Petrino către Iacob C. Negruzzi, 3 iulie, 1874, în *Scrisori din anii 1877-1894*, în I.E. Torouţiu, G.H. Cardaş, *op. cit.*, p. 259.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

unor alegeri[20]. Faptul că tinerii intelectuali români plecaţi la studii în Franţa aleg să consemneze şi chiar să interpreteze, să reflecteze, în corespondenţa lor asupra unor aspecte legate de viaţa culturală, politică sau economică a acestei ţări, depăşind nivelul strict informativ al epistolelor, este o dovadă a francofiliei poporului nostru, a ataşamentului faţă de poporul francez în mijlocul căruia se forma intelectualitatea românească sau îşi desfăşura activitatea. Considerăm important să adăugăm acestor argumente şi opţiunea pentru redactarea integrală sau parţială în limba franceză a corespondenţei[21], aspect care vădeşte incontestabil francofonia oamenilor de cultură români din perioada precizată.

Bibliografie

Caragiale, I.L., *Opere VII, Corespondenţă*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1942.

Craia, Sultana, *Francofonie şi francofilie la români*, Bucureşti, Editura Demiurg, 1995.

Ghica, Ion, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.

Kogălniceanu, Mihail, *Scrisori din timpul studiilor*, Bucureşti, Editura Tipografiile Române Unite, S. A., f.a.

Pamfil, Alina, *Jurnalul personal. Elemente de poetică şi scenarii didactice*, în „Perspective. Revistă de didactica limbii şi literaturii române", nr. 1 (18)/2009.

[20] Cf. Alina Pamfil, *Jurnalul personal. Elemente de poetică şi scenarii didactice*, în „Perspective. Revistă de didactica limbii şi literaturii române", nr. 1 (18)/2009, p. 10.

[21] Vasile Alecsandri, care coresponda, de obicei, în limba franceză, este un exemplu grăitor în contextul cunoaşterii limbii franceze de către intelectualii români. Georges Gazier, în *Introducere* la volumul *Scrisori inedite. Corespondenţa cu Edouard Grenier (1855-1885)*, remarca şi sublinia acest lucru: „Alecsandri a scris aceste scrisori în franţuzeşte şi e de ajuns să-ţi arunci ochii asupra lor ca să constaţi cu câtă stăpânire ne mânuia străinul acesta limba. Stilul lui curge cu o limpeziciune extraordinară; ştie totdeauna să găsească, spre a-şi exprima cugetarea, cuvântul potrivit şi imaginea cea mai expresivă, uneori cea mai pitorească". Georges Gazier, în *Introducere* la volumul Vasile Alecsandri, *Scrisori inedite* ...., p. IX.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)

Pârvulescu, Ioana, *În intimitatea secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005.
Torouţiu, I.E., Cardaş, G.H., *Studii şi documente literare*, vol. I, „Junimea", Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1931.
Torouţiu, I.E., *Studii şi documente literare*, vol. V, „Junimea", Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1935.
Torouţiu, I.E., *Studii şi documente literare*, vol. VI, „Junimea", Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1938.

FRANCOPHONIE ET FRANCOPHILIE DANS LA CORRESPONDANCE DES INTELLECTUELS ROUMAINS DU XIXE SIECLE. QUELQUES REPERES LINGUISTIQUES

(Résumé)

L'analyse de certains fragments tirés de la correspondance des intellectuels roumains du XIXe siècle nous a permis l'identification de quelques modalités par lesquelles s'expriment le sentiment francophile et la francophonie. Ainsi, notre article se propose de relever quelques aspects de la francophonie et de la francophilie de la culture roumaine de l'époque précisée.

BDD-A12983 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:25 UTC)